

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 114 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromodlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL QILISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Moliya va buxgalteriya hisobi
fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Kurbonbekova Mohichehra

TDIU dotsenti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning tashkiliy-iqtisodiy asoslari tadqiq etilgan hamda uning yangi tushuncha sifatidagi mazmun-mohiyati tizimli yondashuv asosida yoritib berilgan. Shuningdek, tadqiqotda korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning tizimli tahlil va kompleks kontseptual yondashuv usullaridan foydalanib, muallif tomonidan nazariy-uslubiy ahamiyatga molik hisoblangan hisob siyosati orqali boshqarishning uslubiy asoslari belgilangan.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, aksiyadorlik jamiyati, buxgalteriya hisobi, hisob siyosati.

Abstract: In this article, the organizational and economic foundations of the organization of accounting in the corporate management system are studied, and its content as a new concept is highlighted based on a systematic approach. Also, in the study, using the methods of systematic analysis and complex conceptual approach to the organization of accounting in the corporate management system, the methodological foundations of accounting policy, which are considered theoretically and methodologically important by the author, are defined.

Key words: corporate management, joint stock company, accounting, accounting policy.

Аннотация: В данной статье исследованы организационно-экономические основы организации бухгалтерского учета в системе корпоративного управления, выделено его содержание как новой концепции, основанной на системном подходе. Также в исследовании с использованием методов системного анализа и комплексного концептуального подхода к организации бухгалтерского учета в системе корпоративного управления определены методологические основы учетной политики, которые автор считает теоретически и методологически важными.

Ключевые слова: корпоративное управление, акционерное общество, бухгалтерский учет, учетная политика.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan keyin tadbirkorlik faoliyatini yuritish va korporatsiyalarni boshqarish usullari yangi darajaga olib chiqildi. Korporativ boshqaruv andozalarini joriy etishning iqtisodiy jihatlari, korporatsiyalar boshqaruvining samarali tizimini shakllantirish, boshqaruvning tamoyillari, uni tuzishga ta'sir etuvchi omillar kabi masalalar hozirgi vaqtda dolzarb hisoblanadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini hamda jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlay oladigan ko'p ukkladli iqtisodiyot va raqobat muhitini shakllantirishning huquqiy hamda tashkiliy asoslarini yaratish ustuvor vazifa etib belgilandi.

Barchamizga ma'lumki, mustaqil taraqqiyotimizning o'tgan yillarida to'plagan oz bo'lsa-da, lekin g'oyat mazmunli tajribamiz bir haqiqatni takror va takror tasdiqlab bermoqda. Ya'ni, faqat demokratik o'zgarishlarning hayotda o'zini oqlagan modellari negizida chuqur asoslangan siyosiy yo'l va islohotlarni izchil amalga oshirish, bugungi dunyodagi tarixiy va real voqelikni e'tiborga olish hisobidangina bu islohotlarning muvaffaqiyati va samaradorligini, davlat va jamiyatning, aholi turmush darajasining yuksak va barqaror sur'atlar bilan rivojlanishini ta'minlash mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Korporativ boshqaruv maqsadlarini belgilash bo'yicha profeesor M.B.Xamidulinning fikricha¹, "Korporativ strategiyalarni moliyalashtirish usullari va mexanizmlari" maqolasida aytib o'tganidek, an'anaviy neoklassik iqtisodiy modelga ko'ra, har qanday kompaniya foydani bir marta olish uchun emas, balki uzoq muddatga ta'minlash uchun uni maksimallashtirishga xizmat qiladi. Mazkur nazariya doirasida boshqa rasmiy mezonlar ham qo'llaniladi. Xususan, kompaniyaning umumiy samaradorligini baholash uchun "aksiyaga daromad" ko'rsatkichidan foydalanish juda keng tarqalgan, investitsiyalar samaradorligini baholash uchun esa "investitsiyalar rentabelligi" ko'rsatkichidan foydaanish mumkin.

Korporativ buxgalteriya hisobini yuritish masalasiga kelsak, uni tashkil etish hamda hisobot tuzish bilan bog'liq munosabatlar "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonun² va boshqa qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

Jumladan, buxgalteriya hisobini yuritish qoidalari buxgalteriya hisobi standartlari bilan, shu jumladan, buxgalteriya hisobini yuritish bo'yicha buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari bilan belgilanadi.

Buxgalteriya hisobi va hisobotini tashkil etishni korxona rahbari amalga oshiradi. Rahbar quyidagi huquqlarga ega:

- bosh buxgalter rahbarligida buxgalteriya hisobi xizmatini tashkil etish yoki shartnoma asosida jalb qilingan buxgalter xizmatidan foydalanish;
- buxgalteriya hisobi yuritishni shartnoma asosida ixtisoslashtirilgan buxgalteriya firmasiga yoki tarkibiga buxgalteriya sub'ekti ham kiradigan xo'jalik birlashmasining markazlashtirilgan hisobga olish bo'limiga yuklash;
- buxgalteriya hisobini mustaqil yuritish.

Korporativ boshqaruvda hisob ma'lumotlarini shakllantirish va uni hisobini olib borishning asosiy tamoyillari hisob yuritish siyosatida belgilab qo'yiladi.

Hisob yuritish siyosati deganda, korxona rahbarining buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni maxsus tamoyillarga mos ravishda tuzish va yuritish uchun qo'llaniladigan usullar majmui tushuniladi. Bu borada buxgalteriya hisobini tashkil qilishning aniq yo'nalishi bo'yicha korxonaning hisob yuritish siyosati O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuniga muvofiq kelishi lozim.

Qo'shma korxonalarning hisob yuritish siyosatini shakllantirishda buxgalteriya hisobini tashkil etish uchun tanlangan usullar me'yoriy hujjatlar e'lon qilingan yildan keyingi yilning 1-yanvaridan boshlab qo'llaniladi, hisobot yili davomida yangi tuzilgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar bundan mustasno.

Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini yuritishning asosiy maqsadi:

foydalanuvchilarni (ya'ni korxona rahbarlaridan boshlab to, hukumat rahbarlarigacha) qo'shma korxona mablag'larini shakllanishi, samarali, maqsadli ishlatilishi bo'yicha o'z vaqtida hamda aniq moliyaviy va boshqa buxgalteriya axboroti bilan ta'minlash hisoblanadi.

Korxona rahbarlari o'zlari rahbarlik qilayotgan korxonada o'z mablag'larining maqsadli va samarali sarflanishi, shuningdek, korxonaning mol-mulkleri va majburiyatlari bo'yicha qarorlar qabul qilishda buxgalteriya hisobining ma'lumotlariga asoslanadi.

Fikrimizcha, korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini to'liq, aniq va o'z muddatida amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar bajarilishi lozim:

- buxgalteriya hisobini qonun hujjatlariga amal qilgan holda yuritish, shuningdek, hisob ishlarini zamonaviy texnik vositalar va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil etish;
- buxgalteriya hujjatlarini o'z vaqtida va to'g'ri rasmiylashtirilishini hamda amalga oshirilayotgan operatsiyalarning qonuniyligini oldindan nazorat qilish;
- korxona mablag'larini, shuningdek, biznes-rejada ko'zda tutilgan muayyan maqsadlarga to'g'ri sarflanishi, shuningdek, pul mablag'lari va moddiy qimmatliklarning butligi ustidan muntazam nazorat qilish;
- tizimga kiruvchi korxonalarda buxgalteriya hisobini qonunchilik talablariga muvofiq yuritilishini nazorat qilish;
- korxonada xodimlarning ish haqlarini va unga tenglashtirilgan to'lovlarini belgilangan tartibda hamda o'z vaqtida hisoblab chiqish;

¹ M.B. Xamidulin. Korporativ strategiyalarni moliyalashtirish usullari va mexanizmlari. Korxonani boshqarish jurnali. 2007-y №5-6. 4-b.

² "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida. 2016 yil 13 aprel. № O'RB-404.

- pul mablag'lari, hisob-kitoblar va moddiy qimmatliklar, shuningdek, boshqa aktivlarni va majburiyatlarni inventarizatsiya qilishda qatnashish, inventarizatsiya natijalarini o'z vaqtida va to'g'ri rasmiylashtirish hamda ularni buxgalteriya hisobida aks ettirish;
- moddiy javobgar shaxslarga ularning javobgarligida turgan moddiy qimmatliklarning butligini saqlash va hisobini olib borish yuzasidan tushuntirish ishlarini o'tkazish;
- moddiy qimmatliklarni olish uchun berilgan ishonchnomalarni hisobini yuritish va ulardan to'g'ri foydalanilishini nazorat qilish;
- moliyaviy hisobotlarni belgilangan muddatlarda tuzish va topshirish;
- korxona rahbari tasdiqlashi uchun biznes-reja yoki xarajat smetalarini va ularga ilova qilinadigan hisob-kitoblarni tuzish (agar rejalashtirish bo'limlari yoki ushbu vazifani amalga oshiruvchi lavozim shtatlar jadvalida nazarda tutilmagan bo'lsa);
- asosiy vositalar hamda boshqa moddiy qimmatliklarni ularning saqlanish va foydalanish joylarida butligini muntazam nazorat qilish;
- buxgalteriya hujjatlarini, hisob registrlarini, shuningdek, biznes- rejani (ilova hisob-kitoblari bilan birga) saqlanishini ta'minlash va boshqalar.

TADQIQOT USULLARI

Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilish mavzusi doirasidagi izlanishlarda kuza-tish, qiyoslash, analiz va sintez, abstrakt-mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, guruhlashtirish, man-balarni sharhlash, tizimli yondashuv kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Korporativ boshqaruv bu – biznesning tashkiliy-huquqiy rasmiylashtirilishini, tashkiliy strukturalarning opti-mallashuvini boshqarish, qabul qilingan maqsadlarga muvofiq, kompaniyada ichki va tashqi firma munosabat-larini tashkil qilishdir.

Korporativ boshqaruvni uning xususiyatlari boshqaruv ob'ekti sifatida korporatsiyaning o'ziga xosliklari bilan izohlanadigan alohida bir turga ajratib, aksiyadorlar manfaatlarining ustuvorligi hamda ularning korporatsi-yani rivojlantirish va boshqarishdagi roliga asoslangan, aksiyadorlarning o'zaro aloqa qilishini ko'zda tutadigan (korporativ kommunikatsiyalar) mulkchilik huquqining amalga oshirilishini hisobga oladigan, butun korporatsi-yani rivojlantirish strategiyasiga asoslangan va nihoyat, korporativ madaniyatni, ya'ni xulq - atvor tamoyillari, umumiy an'analar kompleksini vujudga keltiradigan boshqaruv sifatida tavsiflash mumkin.

Korporativ boshqaruv tushunchasiga yagona ta'rif mavjud emas. Jahon bankining ta'rifiga ko'ra korp-orativ boshqaruv – qonunchilik, me'yorlar va hususiy sektorning mos ravishdagi amaliyotining shunday birik-masi tushuniladiki, ular kompaniyaga moliyaviy va inson resurslarini jalb qilish, samarali faoliyatni olib borishga imkoniyat beradi va oqibatda aksiyadorlar, boshqa manfaatdor shaxslar va jamiyatning manfaatlariga rioya qilingan holda o'z aksiyadorlari uchun uzoq muddatli iqtisodiy qiymatni ko'paytirish orqali o'zining mavjudligini saqlab qolishni ta'minlaydi (1-rasmga qarang).

Korporativ boshqaruv mexanizmiga turlicha qarash va yondashuvlar mavjud. Jumladan, mamlakatimizda korporativ boshqaruv sohasida taniqli olimlardan biri D.Suyunovning fikricha³, korporativ boshqaruv mex-anizmi korporativ mulk shakliga kiruvchi sub'ektlarning belgilangan maqsadiga erishish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy munosabatlarni harakatga keltiruvchi elementlar majmuidir.

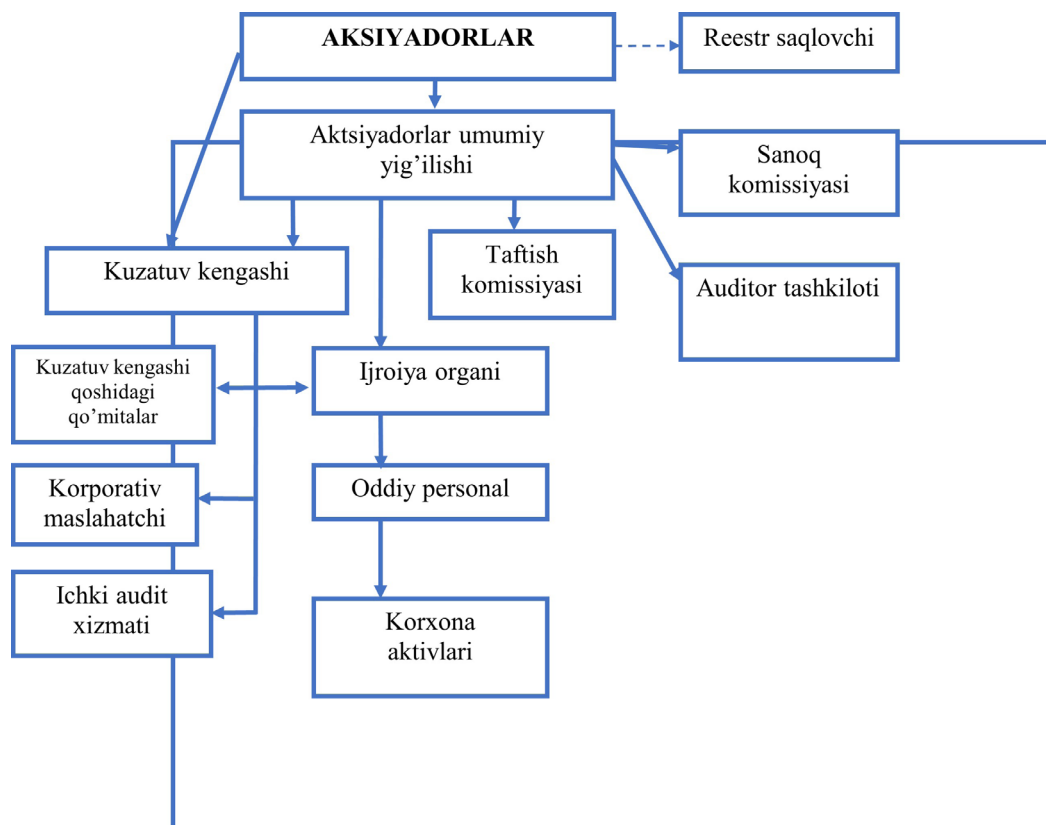
Shuningdek, Rossiyalik mualliflardan biri I.Shitkina⁴ korporativ boshqaruv mexanizmlarini, mohiyatiga ko'ra, korporativ nazoratni o'rnatish vositalari, deb talqin etgan. Yana bir rossiyalik olim T.Pochekaylo⁵ korp-orativ boshqaruv mexanizmini ikki jihatdan tushunadi: iqtisodiy va huquqiy jihatlardan. Iqtisodiy jihatdan, kor-porativ boshqaruv mexanizmi – boshqaruv tamoyillari, usullari va shakllari majmui bo'lib, uning yordamida korporatsiya rahbariyati uning investitsiya jozibadorligini oshirish, qiymatini kapitalizatsiya qilish, aksiyadorlik kapitalini samarali qo'llash maqsadida iqtisodiy qonunlardan foydalanadi.

Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotining korporativ boshqaruv tamoyillarida "korporativ boshqaruv" tushunchasiga kompaniya ma'muriyati, uning boshqaruvi, aksiyadorlari va boshqa manfaatdor shaxslari orasi-dagi munosabatlar majmuasi deb ta'rif berilgan.

3 Suyunov D.X. Korporativ boshqaruv mexanizmi: muammo va yechimlar. Monografiya. – T.: Akademiya, 2006. – 116 b.

4 Почекайло Т.Н. Формирование организационно-экономического механизма корпоративного управления. Автореф. дис. ...канд. экон. наук. – Тюмень: Тюм.ГУ, 2016. – 22 с.

5 Долгопятлова Т. Модели и механизмы корпоративного контроля в российской промышленности (опыт эмпирического исследования). // Вопросы экономики, 2017. – №5. – С.46-60.

1-rasm: O'zbekistonda milliy korporativ boshqaruv modeli tuzilmasi⁶

Boshqa ta'riflarga binoan, korporativ boshqaruv bu:

- kompaniya faoliyati samaradorligini ta'minlash va mulkdorlar hamda boshqa manfaatdor shaxslar (kompaniya xodimlari, kreditorlar, hamkor korxonalar) manfaatlarini himoya qilish masalalari bo'yicha kompaniya menejerlari va egalari (aksiyadorlari) o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi;
- korporativ mulkning egalari nazoratidan bevosita uzoqlashtirilishi oqibatida yuzaga kelgan muammolarni hal qilishga qaratilgan barcha qonunlar, me'yorlar, nizomlar, tadbirlar va tartiblar;
- samarali boshqarishni tashkil qilishda asosiy manfaatdor shaxslarning manfaatlarini birlashtirishni amalga oshiriluvchi tashkiliy, huquqiy va iqtisodiy tadbirlar majmuasi.

Xo'jalik faoliyatini korporativ tashkil qilishning keng imkoniyatlari ularning afzalliklaridan foydalanishga asoslanib, korporatsiyalar yaratish variantlaridan foydalangan holda firmalararo munosabatlarni modellashtirish uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. Ularning asosiylari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatamiz:

1. Aksiyalar chiqarish orqali pul mablag'lari jalb qilish qobiliyati cheklanmagan sonli investorlarning mablag'larini jamlash imkonini va bu investorlarga jamiyatni boshqarishda ishtirok etishda ma'lum bir tanlov huquqini beradi.
2. Boshqariluvchanlik muammosini hal etilishi yengillashadi. Tashiliy rasmiylashtirishning tugallanganligi, vakolatlar va javobgarliklarni aniqlashda reglamentga rioya qilish nazorat funksiyalarini aksiyadorlik jamiyati boshqaruv organlari o'rtasida taqsimlash imkonini beradi, bu esa boshqaruv jarayonini professionalash imkoniyatini anglatadi.
3. Aksiyadorlar tarkibiga kirish va chiqishning soddalashtirilgan tarkibi manfaatdor shaxslarning o'rnini almashtirish uchun keng imkoniyatlar va mos ravishda, investitsiya taklifi dinamikasi yuqori bo'lgan sharoitlarda yuqori moslashuvchanlikni ta'minlaydi.
4. Cheklangan javobgarlik tamoyili risklarni kamaytirishga imkon beradi. Cheklangan javobgarlik tamoyilining qo'llanilishi risklarni aksiyadorlar va boshqaruvchilar o'rtasida taqsimlash orqali yirik korporatsiyalar yaratish imkoniyatini vujudga keltiradi.

6 Tadqiqot davoimida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Fikrimizcha, korporativ boshqaruvning bunday shakllari paydo bo'lishi amaldagi hisob tizimida noan'anaviy buxgalteriya hisobining yangi shakl, usul va uslubiyotlarini tashkil qilish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Amaldagi buxgalteriya hisobi tizimining bugungi kun muammolaridan biri – bu aksiyadorlik jamiyatlarining o'ziga xos xususiyatlarini o'zida to'liq ifoda etuvchi, buxgalteriya hisobining zamonaviy shakllaridan hisoblangan korporativ buxgalteriya hisobining kontseptual asoslarini yaratishdir. Respublikamiz hisob tizimida korporativ buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, u davlat va sarmoyachilar manfaatlarini teng ko'zlagan holda ular mulkini himoya qilish funksiyasini bajaradi. Chunki respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan sub'ektlarga iqtisodiy erkinlik berish, davlat mulkini xususiylashtirishning boshlang'ich bosqichlarida strategik va umumjamiyat ahamiyatiga ega bo'lgan tarmoq va korxonalarni aksiyadorlik jamiyati va kompaniyalariga aylantirishda ularning aksiya paketlarini ko'prog'i davlat ulushiga to'g'ri keladi.

Korporativ boshqaruvda buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi mablag'lari va ularning kelar manbalari harakati to'g'risidagi ma'lumot bilan korporativ boshqaruvni ta'minlash, aksiyadorliklik jamiyatlarining mablag'lari ishlatilishi ustidan nazorat o'rnatish, kompaniya istiqbollarini belgilashda faol qatnashishdir.

Korporativ boshqaruvda buxgalteriya hisobining o'ziga xos xususiyati, boshqa soha yoki tarmoqlarda tashkil qilingan buxgalteriya hisobida amalga oshirilmaydigan qimmatli qog'ozlar (aksiya) va dividendlar hisobining tashkil qilinishidir. Shuningdek, buxgalteriya faqat bir aksiyadorlik jamiyatining tashkiliy, ma'muriy-boshqaruv tizimi, ishlab chiqarish xususiyatlari asosida tashkil qilinadi. Ularda olib boriladigan hisob siyosati ham faqat shu kompaniya manfaatlarigagina qaratilgan bo'ladi. Agar xo'jalik yurituvchi sub'ekt yagona mulk egasi manfaatlarini asosida tashkil qilingan va faoliyat ko'rsatayotgan bo'lsa, bu korxonalarda korporativ buxgalteriya hisobini yuritish maqsadga muvofiq emas. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, korporativ buxgalteriya hisobi bir necha mulkdorlar manfaatlarini birlashtiruvchi hisob shaklidir.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliyaviy bozorlarning keskin avj olishi, mulkchilikning aksiyadorlik shakli rivojlanishiga bevosita o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Mulkchilikning aksiyadorlik shakli tadbirkorlik faoliyatida investorlarga ularning kapitalari kontsentratsiyalashuv jarayonini ta'minlaydi. Natijada, ma'lum miqdorda moliyaviy resurslarga ega bo'lgan investorlarning bo'sh pul mablag'lari yagona maqsad va biznes doirasida korporativ shaklda birlashadi⁷.

Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobining tashkiliy tuzilishi kompaniyalar sub'ektning moliya tizimining tarkibi va vazifalariga bevosita bog'liqdir. Sub'ekt moliyasi quyidagi asosiy uch vazifani bajarishga qaratilgandir:

- korxonalar aktivlarining joylashtirish siyosatini to'g'ri tashkil qilish;
- investitsiyalari uchun zaruriy moliyaviy resurslarni aksiyadorliklik kapitalining shakllantirishni muqobil karorlar asosida amalga oshirish va kapitallar tarkibiy tuzilmasi siyosatini to'g'ri olib borish;
- dividend tamoyillariga qat'iy rioya qilish nazoratini o'rnatish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ta'kidlab o'tilgan vazifalarni bajarishda uning asosiy ma'lumot manbai bo'lgan buxgalteriya hisobi zimmasiga ham o'ta mas'uliyatli vazifa va talablar qo'yiladiki, bu talablar negizida kompaniyalarning o'ziga xos xususiyatlarini qamrab oluvchi mustaqil hisob siyosati paydo bo'ladi. Bugungi kunda aksiyadorliklik jamiyatlari hisob siyosatining asosiy yo'nalishi sifatida quyidagilarni e'tirof etish mumkin:

- aksiyadorliklar investitsiyasi hisobiga tashkil qilingan asosiy va aylanma mablag'lar hisobini zamonaviy usullar hamda xalqaro standartlar asosida olib borish;
- aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy resurslari shakllanishi va ishlatilish hisobi hamda nazoratini xalqaro tamoyillardan foydalangan holda tashkil etish;
- dividend va dividend solig'i hisobini aksiyadorliklar manfaati hamda respublikamizda olib borilayotgan soliq siyosati negizida tashkil qilish.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida bildirilgan fikrlar, tushuncha va takliflar respublikamiz iqtisodiyotida zamonaviy tus olayotgan korporativ boshqaruv tizimining asosiy ma'lumot manbai bo'lgan hisob tizimida korporativ buxgalteriya hisobini tashkil qilish hamda uning kontseptual asosini yaratilishida nazariy manba bo'lishi mumkin.

7 Ibragimov A., Ochilov I., Qo'ziev I., Rizaev N., Moliyaviy va boshqaruv hisobi. O'quv qo'llanma. -T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2008. - 451 b.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida. 2016-yil 13-aprel. № O'RQ-404.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi "O'zbekiston – 2030" Strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv usullarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2015-y., 17-son, 204-modda). –T.: 2015 yil 24-aprel, PF-4720.
4. O'zbekiston Respublikasi 21-son BHMS Schyotlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma. –T.: O'BAMA. 2002.
5. Jo'rayev N., Abduvaxidov F., Sotvoldiyeva D. Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Darslik. –T.: "Iqtisod-moliya", 2012-y. 480-bet.
6. M.B. Xamidulin. Korporativ strategiyalarni moliyalashtirish usullari va mexanizmlari. Korxonani boshqarish jurnali. 2007-y №5-6. 4-b.
7. Carl S. Warren, James M. Reeve, Jonathan E. Duchac. Accounting. (ISBN: -13: 978-1-133-60760-1) USA, 2014. 25th Edition.
8. Chia-Lin Chang, Michael McAleer, (2016) "Quality weighted citations versus total citations in the sciences and social sciences, with an application to finance and accounting", Managerial Finance, Vol. 42 Issue: 4, pp.324-337, <https://doi.org/10.1108/MF-12-2014-0315>.
9. Suyunov D.X. Korporativ boshqaruv mexanizmi: muammo va yechimlar. Monografiya. – T.: Akademiya, 2006. – 116 b.
10. Почкайло Т.Н. Формирование организационно-экономического механизма корпоративного управления. Автореф. дис. ...канд. экон. наук. – Тюмень: Тюм.ГУ, 2016. – 22 с.
11. Долгопятова Т. Модели и механизмы корпоративного контроля в российской промышленности (опыт эмпирического исследования). // Вопросы экономики, 2017. – №5. – С.46-60.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.